

VNO-NCW Bilderbergconferentie 'Duurzaam herstel'

**Inleiding:
Nieuwe globale arrangementen voor mondiale uitdagingen**

6 februari 2010

Jos J.A.M. van Gennip
President Socires en Worldconnector

1.

De agendering door VNO-NCW van de hervorming van het multilaterale systeem is moedig en tijdig. Sinds de inzet van vijf jaar geleden om tot een hervorming van de VN te komen hebben we het er weinig meer over gehad. Dat is niet verwonderlijk gegeven de spanning tussen noodzaak en urgentie van die hervorming ('there is a fork in the road', Kofi Annan) en de vrijwel totale mislukking ervan, is het stil geworden, de stilte van een grote verlegenheid. Minstens in ons land is dat opmerkelijk, want Nederland is in zijn traditie in hoge mate verbonden met die drie hoofdpijlers van arrangementen voor internationale samenwerking:

- de VN en haar familie en onze daarmee corresponderende zelfs grondwettelijke verankerde inzet voor de internationale rechtsorde;
- het Atlantisch Bondgenootschap en de NAVO en dat in de laatste twee decennia weer als brug, nu niet meer naar territoriale bescherming, maar naar mondiale veiligheid;
- en tenslotte de Europese Unie als een condominium, dat tezelfdertijd ruimte, beschutting en eigenheid verschaft.

Daarom is het zo relevant, dat wij de ver reikende ontwikkelingen in die drie pijlers testen op hun consequenties voor ons eigen land en samenleving: van export tot veiligheid, van cultuur tot rechtshandhaving; voorbij de frustratie, de onverschilligheid en de angst.

Maar het is niet alleen frustratie, gebrek aan visie en internationaal bewustzijn geweest die onze horizon versmald hebben. De spanning *tussen* de drie pijlers is daar ook in belangrijke debet aan.

2.

Te beginnen met de Europese Unie zelf: we hebben als het ware twintig jaar lang de klok van de buiten-Europese realiteiten stil gezet. We zijn bezig geweest met onszelf binnen de EU, in de twintig jaar tussen het Verdrag van Maastricht en de uiteindelijke ratificatie van het Verdrag van Lissabon. Het ging om de interne markt sedert 1992; het ging om de uitbreiding; het ging om de invoering van de euro; het ging om die versterking van de besluitvaardigheid. Dit zijn buitengewoon belangrijke aangelegenheden maar de aandacht die daarvoor werd opgebracht concurreerde wel met de realiteit van de dramatische veranderingen in dezelfde periode rond het globaliseringsproces en de nieuwe geopolitieke verhoudingen.

Dat vertaalde zich ook ten aanzien van het *Atlantisch Bondgenootschap*. Hier ontstond een dubbele verwijdering: Europa nam zeker in de periode van Bush jr. meer en meer afstand van

zijn beleid en zijn avonturen. En zelfs degenen die achter de uitgangspunten van zijn beleid stonden, willen liever daar niet meer aan herinnerd worden, nu dat op een aantal terreinen geleid heeft tot nederlagen. Een nederlaag die een wees geworden is. (Markant zijn in dit verband de columnisten, die de oproep van b.v. Paus Johannes Paulus II om niet tegen Irak ten strijde te trekken indertijd in de meest abjecte bewoordingen verworpen hebben, en nú het falen van die interventie van de Bush Administratie en de steun van de Nederlandse regering veroordelen en ridiculiseren). Maar er is ook een spiegelprobleem van de kant van de VS tegenover Europa. Amerikaanse politici en de publieke opinie hebben een punt als zij Europa een te gretige incassering van het vredesdividend na 1989 verwijten: te gemakkelijk freewheelen op de verantwoordelijkheden van de bondgenoot voor vredesmissies en de terrorismebestrijding. En ze hebben ook een belangrijk punt als het gaat om de à la carte belangstelling en engagementen van Europa ten aanzien van wereldwijde taken. Hiermee is de tweede pijler, die van het Atlantisch Bondgenootschap, behoorlijk verzwakt. En als de tekenen niet bedriegen, zal de regering Obama haar affiniteiten en allianties als consequentie daarvan verleggen, naar China, naar de Pacific en misschien zelfs een nieuwe politiek met Rusland ontwikkelen, zonder zich veel aan de Centraal Europese NATO-bondgenoten gelegen te laten liggen.

Die andere pijler: onze betrokkenheid bij de VN en op het terrein van de internationale rechtsorde wordt ook verzwakt, eerst en vooral door de onoplosbaarheid, de verlamming van het Midden-Oosten conflict, de moeder van veel, heel veel onrust en vijandigheid, veel verder dan dat kleine stukje land.

En dan is er het fenomeen van de paradigmawisseling terzake internationale samenwerking. Vijftig, zestig jaar lang werd, althans het Nederlandse engagement en dat van vele andere Europese landen, toch sterk gekleurd door een in wezen postkoloniale agenda: wij hebben nog mede verantwoordelijkheid, uitstaande belangen, herstelopgave ten aanzien van het Zuiden, met name ten aanzien ook van voormalige koloniën, was het Leitmotiv. Die verticale benadering, Noord-Zuid, die wij in onze relatie met hen aan de dag leggen, is gedateerd en hoognodig aan vervanging en modernisering toe. En wel door een modialiseringagenda, die de grote problemen van onze tijd tot gezamenlijke problemen maakt en een daarvan een horizontale wij-benadering vraagt.

En datzelfde globaliseringsproces leidde op zijn beurt weer tot een brede reactie bij de publieke opinie. Zeker na de financiële crisis van de afgelopen twee jaren bleek hoe vergaand de interdependentie van economieën en zelfs huishoudens geworden is. Dat leidt in zoveel

gevallen tot een reactie van afscherming, tot een vlucht achter de duinen en achter de dijken. En daarmee ook, toen de hervorming van de VN mislukte, tot een sterk verflauwde aandacht voor de opbouw van die zo broodnodige mondiale instituties.

Dat is de echte crisis van het internationalisme in ons land, zo contraproductief en zo strijdig met onze belangen.

3.

Inderdaad heeft de financiële crisis van de laatste twee jaren met een schok duidelijk gemaakt, dat de realiteit van de globalisering de formele reguleringskaders van internationale samenwerking volledig ontgroeid is. Die realiteit is die kaders gepasseerd, en het ontbreken van met name afdwingbaarheid, doeltreffendheid en mondiale regelgeving heeft in september 2008 alle betrokkenen geraakt: slachtoffers zowel als de traditionele winnaars van het globaliseringsproces, als de omstanders. We zagen eerst dat de globalisering in haar ongereguleerde vorm het regenererend vermogen van de Schepping aantastte, en ondraagbare lasten en belastingen oplegde aan degenen die part noch deel hadden aan de financiële speculaties, zoals de armen in het Zuiden, maar nu ook in laatste instantie zoveel onzekerheid oplevert voor degenen die tot nu toe de winnaars van het spel waren, dat het totale proces zonder maatgeving, beperking, regulering en vooral toezicht, niet meer volgehouden kan worden.

Zo gaat het in onze dagen, zowel om het voorkomen van excessieve speculaties, van overexploitatie, van onveiligheid en van zoveel meer, tot en met, zoals Lester Brown zegt, het behoud van onze beschaving.

4.

Dus of we willen of niet, we moeten terug naar een nieuw multilateralisme. De globalisering kan niet in goede banen geleid worden zonder vormen van global governance.

In wezen gaat het om drie functies:

- multilateralisme moet een platform bieden voor onderhandelingen;
- het moet legitimiteit bieden voor acties en interventies;
- en het moet de levering van publieke goederen zoals veiligheid, stabiliteit, garanderen.

Om deze doelstellingen te bereiken en deze functies te laten vervullen hebben we twee groepen instituties na de Tweede Wereldoorlog ter beschikking gekregen. Enerzijds zijn daar de Verenigde Naties met hun uitdijende familie en anderzijds de Bretton Woods instellingen.

Maar de recente crisis en de realiteit van de globalisering hebben overduidelijk aangetoond, dat beide kringen niet meer adequaat functioneren. Wat de VN betreft behoeft dat nauwelijks toelichting: het ingrijpen in Kosovo geschiedde, moest geschieden, zonder mandaat. Bij de Irak oorlog bood juist de verlamming van de Veiligheidsraad het - onjuiste - excuus om in te grijpen. In Soedan zijn we vastgelopen en in Kopenhagen werd de onmacht van het systeem bevestigd, ook en juist terzake niet directe veiligheidsuitdagingen. Er is een duidelijke vertrouwenscrisis ontstaan, waarbij het selectief hanteren van het Vetorecht vriend en vijand van het VN systeem heeft gebruuskeerd en vervreemd. En zelfs de regering-Obama moet, sprekend namens het Amerikaanse volk - toch eens de grote kracht van de totstandkoming van de Verenigde Naties - dat woord en die naam fluisterend gebruiken. En datzelfde geldt grote delen van het Zuiden van de wereld.

Wat de Bretton Woods instellingen betreft hebben we een parallelle ontwikkeling gezien. De Washington Consensus, die ontwikkelingslanden uit het slop zou moeten trekken waarin ze - mede door de filosofieën waarin de VN-familie in de zestiger en zeventiger jaren - terecht waren gekomen, heeft gefaald. De wijze waarop men Rusland heeft gedwongen tot privatisering en vrije markt economie, in strijd ongeveer met alles wat het naoorlogse Europa welvaart heeft gebracht, is het bewijs van eenzijdigheid en overgeïdeologiseerd marktdenken, dat nog generaties zal nagalmen. Maar ook de demonstraties van Seattle en Cancun gaven de onmacht aan van een spoedige totstandkoming van een wereldhandelssysteem, dat zowel vrijheid als bescherming garandeert.

5.

Om twee redenen werkt dit dubbele systeem niet meer. Allereerst is de binnenhuisarchitectuur hopeloos verouderd. De vergelijking van een huis van 2010 dat is ingericht volgens de smaak en de maat van 1945 gaat op. De multiculturele machtsverhoudingen zijn het product geweest van de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog, vijftig jaar geleden exact, en zouden in hun huidige vorm met pensioen moeten. Het duidelijkste voorbeeld is de Veiligheidsraad, waar nota bene Europa twee blokkerende vetostemmen heeft en het hele Zuiden nul. Minstens even schrijnend is het Bretton Woods systeem, waar de bevoegdheden tussen de Wereldbank en IMF verdeeld worden tussen de VS en Europa. Europa, dat bijvoorbeeld in het IMF acht bewindvoerders telt en het Zuiden één. Zo is in beide fora de legitimiteit zoekgeraakt, en is er een grote roep gekomen niet alleen voor herinrichting en modernisering, en vooral ook om een situatie waarin de nieuwe wereldverhoudingen ook leiden tot een nieuw eigenaarschap.

6.

Maar misschien is die binnenhuisarchitectuur nog niet het belangrijkste punt.

Het gaat allereerst om de vraag of dat huis zelf nog geschikt is om de mensheid te beschutten tegen de problemen van 2010:

- besmettelijke ziekten;
- milieu- en klimaatsverandering;
- de nieuwe schaarsten, op het gebied van water, voedsel, energie;
- de internationale criminaliteit;
- de nucleaire proliferatie;
- de mondiale armoede, mede ten gevolge van ongelijke kansen;
- de mondiale nakoming van het intellectuele eigendom;
- het terrorisme;
- de mondiale macro-economische onevenwichtigheden en wantoestanden;
- belastingontduiking via belastingparadijzen en allerlei vormen van witwassen van geld;
- financieel economisch freerider-gedrag;
- schending van mensenrechten;
- vooral burgeroorlogen en regionale conflicten;
- de oude en vooral nieuwe migratiestromen;
- de grote onzekerheden over de energievoorziening en de daaraan verbonden geopolitieke chantagemogelijkheden;
- de nieuwe claims op ruimte, van oceaan tot heelal;
- gebruik en bescherming van virtuele ruimtes.

Dat en meer zijn de vragen van de 21ste eeuw, vragen die alleen door multilaterale kaders kunnen worden beantwoord.

7.

Zoals gezegd heeft de resultaatsloze discussie over de hervorming van de VN in het vorige decennium geleid tot verlamming. Maar het is toch de moeite waard om na te gaan of er intussen niet op meerdere, andere, manieren gewerkt kan worden aan de dwingende vraag uit de vorige paragraaf: hoe bevorderen wij in onze wereld de opties die alleen in de gezamenlijk van de wereldgemeenschap opgelost kunnen worden.

Dan dienen zich twee wegen aan:

- Nog steeds het klassiek multilateralisme: de versterking van de bestaande organen als volgende etappe in de staatkundige evolutie, van stam, tot stad, tot hertogdom, tot staat, tot supranationale eenheden, en tot wereldautoriteit. Voor bepaalde terreinen is die ontwikkeling onvermijdelijk, met name waar het gaat om de noodzaak van directe inperking van nationale soevereiniteit. Want het is juist het beroep op die soevereiniteit dat soms tot grote schade leidde terzake de soevereiniteitsuitoefening van andere staten. Bijvoorbeeld staten, die terroristen beschermen of nucleaire proliferatie bevorderen.

Daarom terug naar die eerste van twee klassieke kringen: de hervorming van de VN, zelfs die van de Veiligheidsraad, hoeft niet helemaal als doelstelling opgegeven te worden.

Bijvoorbeeld doordat wij rondom die Veiligheidsraad een derde kring zouden creëren. Het gaat nu om Permanente Leden en bij toerbeurt gekozen Leden. Zou het denkbaar zijn om daaraan toe te voegen een groep van landen met een bijzondere status zoals India, Brazilië, Zuid-Afrika, en die weliswaar geen permanent lidmaatschap te geven, maar hen wel in die positie voor bijvoorbeeld vijf jaar te bevestigen?

- En wat de Bretton Woods instellingen betreft, zullen we nieuwe gewichten moeten toekennen, die een weerspiegeling zijn van de nieuwe economische verhoudingen. Zo zal Europa moeten indikken om juist met name de opkomende economieën mee te laten beslissen.

8.

Maar met de jaren beginnen we ook voor een andere mogelijkheid oog te krijgen. We willen de weg van de multilaterale instituten en hun hervormingen niet opgeven, maar er zijn ook die talloze andere mogelijkheden om afspraken te maken, regels te formuleren, zaken af te dwingen, zonder dat dit altijd na de besluitvorming en de afdwingbaarheid of de mandaten van de formele mondiale instellingen moet. Die nieuwe mogelijkheid is die van het zgn. *manyateralisme*.

- Het gaat dan om minder formele maar wel daadkrachtige vormen van internationaal overleg/samenspraken/afspraken, zelfs nieuwe fora zoals de G20. Op de volatiliteit van president Sarkozy is veel kritiek te leveren, maar hij was het die onmiddellijk noodzaak en kansen zag van een nieuwe globale aanpak en overleg na de financiële crisis van september 2008. Hij probeerde in dat overleg van de G20 de voorwaarden te scheppen en afspraken te maken, zowel voor financieel toezicht als voor een blijvend herstel. De tijd zal uitwijzen hoe succesvol die inzet is geweest, maar dat we niet verder in het ravijn zijn geduikeld is

zeker mede te danken aan het daadkrachtig optreden op dat moment en het bewust gebruikmaken van andere dan de bestaande kaders, zelfs die van de G8.

- Daarnaast zijn er de legio probleemgerichte internationale fora en zelfs actieprogramma's. Bijna tien jaar geleden wees ik in de Eerste Kamer op de opmerkelijke uitspraken van Anne Mary Slaughter, die de spontane groei signaleerde van allerlei afspraken en formules met mondiale werking, van het internationale privaatrecht tot de Club van Basel. In een artikel in *Foreign Affairs* wees zij op het onderschatte belang van 'the soft law' in mondiale verhoudingen. In de recente jaren zijn dit soort bewegingen in een stroomversnelling gekomen. Denk bijvoorbeeld aan de Conventie over de Landmijnen, die is ontstaan aan een keukentafel en die nooit het momentum zou hebben gekregen van een vrijwel mondiale geldigheid als niet prinses Diana daar een icoon van was geworden. Dit Landmijnenverdrag is om een andere reden in dit verband nog relevant. De tegenwerping, dat toch de belangrijkste leverancier van dit wapen, niet mee heeft ondertekend, namelijk de VS, kan gerিপosteerd worden met de constatering, dat een coalitie van belangrijke handelspartners van de VS nu hun economische invloed wil inzetten om de VS in ieder geval de facto tot naleving van dit verdrag te dwingen, zonder dat het dus tot formele ratificatie hoeft te komen.

Ook de optiek van de nucleaire proliferatie wordt op deze manier – met wisselend succes overigens – aangepakt. Na de economische crisis krijgen de afspraken van Basel bovendien een nieuwe betekenis. En vooral sinds Brent Spar – hoe betwistbaar de analyse ervan ook was - heeft de milieubeweging ook de kracht van de consument ontdekt. We zien de impact van de *fair trade* bewegingen; we kennen het succes van de certificaties van de handel in hardhout.

Deze benadering van versterking van het multilateralisme staat of valt met een zorgvuldige combinatie van een scherpe probleemstelling en een daarop toegespitste alliantie van gelijkgezinden, uit het particuliere, de statelijke, de zakelijke en multilaterale sfeer. Zij kunnen in hun onderlinge, nieuwe, mondiale samenwerking het verschil maken. Dus maatwerk per probleem, maatwerk qua aanpak, maatwerk qua alliantie. Dan kunnen we heel ver komen.

- En dan is er toch nog een derde weg voor de beantwoording van de nieuwe en de oude globale uitdagingen en dat is die van de regionale samenwerkingen. Het goede voorbeeld van Europa doet goed volgen. De ontwikkeling van de Afrikaanse Unie met al haar up's en down's gaat toch verder dan men vijftien jaar geleden voor mogelijk hield. Asean heeft z'n veiligheidsagenda en z'n geografische beperkingen overstegen tot een veel breder

samenwerkingsverband en hetzelfde geldt voor de intensivering van de samenwerking in Latijns-Amerika. Wel zou logisch zijn – en dat moment is niet ver meer - dat er tussen die regio's economische en wellicht ook later politieke afspraken gemaakt worden, in een nieuwe vorm van bottom-up multilateralisme.

Europa moet hier de leiding durven nemen en nu het Verdrag van Lissabon een mandaat aan de EU geeft, moet onze Unie zich inzetten voor een rechtvaardige, veilige, welvarende en toekomstgerichte wereld, te beginnen op het eigen continent.

9.

Die Europese benadering heeft twee kanten. Het betekent onmiskenbaar het opgeven van een stuk eigen nationale invloed rechtstreeks op het wereldtoneel, ook voor ons land, in ieder geval van onze eigen zichtbaarheid. Zelfs voor een middelgroot land als Nederland kan dat een pijnlijk offer zijn. Velen zien met name op het terrein van de internationale samenwerking de gewenste inschakeling en coördinatie van Brussel slechts als een hinderlijke omweg naar New York en Washington. Daar kunnen wij zelf toch ook veel deuren openen. Maar dan moeten wij wel beseffen dat echte doorbraken alleen tot stand kunnen komen door maximaal de economische, de softpower en misschien soms de hardpower capaciteit van Europa te gebruiken. Voor ons betekent dat eerst en vooral het willen en durven inzetten op een herpositionering en her-agendering van de Europese Unie. Dáár zullen wij dan wel als Nederland maximaal onze intellectuele, politieke strategische engagementen op moeten inzetten. En hier hoeven we onze capaciteiten niet te onderschatten. Een Unie die grotendeels continentaal georiënteerd is, kan de vier eeuwen oude intercontinentale uitkijk van Nederland goed gebruiken en wij hebben dat nodig om onze identiteit en onze rol als makelaar te kunnen behouden. Bijvoorbeeld: wij hebben in bepaalde landen in Azië en Latijns-Amerika een bijzonder groot aanzien en een gemakkelijke entree, van India tot Brazilië en Chili, van Korea tot vooral Indonesië. Als wij de Europese Unie nog steeds zien als een samenwerkingsverband en niet als een centralisatieproject, dan ligt het voor de hand, dat bijvoorbeeld op het terrein van de internationale samenwerking wij als Nederland een brugfunctie van en naar de hele Europese Unie krijgen met sommige van deze landen. Daarbij geeft juist het ontbreken van ons geopolitieke belang ons een voordeel. Maar ook dit veronderstelt een zeer actief én samenhangend beleid én inzet ten aanzien van dit soort landen van overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Wat mij betreft mag het nog drukker worden op het Noordeinde met Staatsbezoeken en er hoeft m.i. niet bezuinigd te worden op handelsmissies. Misschien moet bij sommigen juist wel het karakter worden

uitgebreid tot ontwikkelingssamenwerking en maatschappelijke en wetenschappelijke allianties. Ik juich het zeer toe, dat tijdens deze Conferentie ook de Minister van Buitenlandse Zaken zo sterk de inzet van ons land voor de versterking van de EU als hét gezamenlijke coördinatiepunt voor internationale samenwerking onderstreept, coördinatie zonder centralisatie. Hier past inderdaad geen euroscepticisme.

10.

De allesbeslissende vraag is echter of wij erin slagen in dit nieuwe decennium de dwarsverbindingen tussen de drie bepalende pijlers van ons internationaal engagement weer te versterken.

Het domste en meest a-historische standpunt, dat de Europeanen op dit moment kunnen innemen, inclusief ons eigen land, is het momentum van de nieuwe inhoudelijke beleidsopeningen van de VS niet aan te grijpen. Het is het Atlantisch Bondgenootschap, dat een nieuwe, toekomstgerichte invulling moet krijgen, juist vanuit de realiteit van een sterker Europa en met het perspectief van de noodzaak van samenwerking met de VS voor de aanpak van een aantal mondiale vraagstukken, of beter gezegd vraagstukken die alleen maar op mondiaal niveau aangepakt kunnen worden. Het geklaag over het niet erkennen van het Internationaal Strafhof, het onvoldoende meewerken aan Klimaatverdragen, de overbescherming van de eigen productie bij de VS, moet doorbroken worden in de vorm van een nieuwe ambitieus concept van samenwerking. Er is een wereld te winnen op het terrein van een nieuw Atlantisch Handelsverdrag waarbij tarieven, standaardisatie, kwaliteitscontroles en hervorming van de financiële instellingen, de vertaling worden van de zo sterk gegroeide financiële en industriële interdependentie. Tien jaar geleden al was het voor de regering Bush bijna onmogelijk om omvangrijke economische sancties aan Europa op te leggen, toen er onenigheid was over zaken als een al dan niet vermeende voorkeur hier van de aanschaf van eigen vliegtuigen, verzet tegen invoering van genetisch gemodificeerde agrarische producten, en toekenning van sommige belastingfaciliteiten. Retaliatie in de vorm van betekenisloze wering van Franse kaas en champagne demonstreerde, dat verder gaande maatregelen op de VS zelf terugsloegen, waar de helft van de onderdelen van een Europees vliegtuig al in de VS geproduceerd worden en omgekeerd. Wat we nodig hebben is een zo vergaand mogelijk Atlantisch Vrijhandels of Economisch Samenwerkings Verdrag. Dat kan enorme voordelen opleveren.

Maar wat we ook nodig hebben na Lissabon, "inderdaad nu er een Europese Minister van Buitenlandse Zaken is die opgebeld kan worden", is een verregaande politieke afstemming

met de VS en last but not least de overtuiging van burden sharing, variërend van effectiever maken, d.w.z. standaardiseren en specialiseren van ons defensieapparaat tot investeren en moderniseren van ons vermogen om bij te dragen aan wereldwijde vredeshandhaving, veiligheidsbevordering en terrorismebestrijding. Wat Europa daarvoor in de plaats vraagt is vooral een openheid en gezamenlijke verantwoordelijkheid naar het borgen van mondiale publieke goederen, zoals veiligheid, te beginnen met vrede in het Midden-Oosten, en zoals mondiale gezondheid, vrijheid en de uitroeijing van mensenrechtenschendingen, en vooral de aanpak van de klimaatcrisis. Dat in het kielzog daarvan dan een ingrijpende hervorming en versterking van het multilaterale stelsel en het uitbreiden van die tweede weg van het *many lateralisme* tot stand kan komen, lijkt een logische consequentie. In dat licht is een minimalisering van onze verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld ten aanzien van Afghanistan, het slechts denkbare signaal.

Oosterbeek, de Bilderberg
6 februari 2010

J. van Gennip